

Svaštara s redom i svrhom

(Damir Zorić, *Silva rerum: Bilješke o ishodištima pučkih tradicija*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2000.)

UDK: 930.85(049.3)

39:821.09(049.3)

Knjiga koju sâm autor u predgovoru naziva *svaštarom*, odnosno bilježnicom u kojoj je objedinio različite zanimljive podatke, zasigurno korisne za neki budući, cjelovitiji prinos, ni u kojem slučaju nije bez jasna koncepta i potrebne zaokruženosti. Knjiga, naime, sadrži tri neimenovane cjeline koje obuhvaćaju po nekoliko, moglo bi se reći, tematski srodnih studija. Svaka je studija popraćena odgovarajućim bibliografskim bilješkama te usklađena sa suvremenim standardima znanstvene metodologije. U prvome dijelu nalaze se sljedeći naslovi: „Povijest hrvatskoga bajoslovlja: Nacrt povijesnog pregleda hrvatskih istraživanja stare slavenske vjere od XVIII. do. XX. stoljeća“, „Nikola Andrić o hrvatskom narodnom pjesništvu: N. Andrić između V. S. Karadžića i T. Benfeya“ i „Povijesna ishodišta jedne gangaške pjesme iz Lovreća: Neobičan motiv jedne gangaške pjesme“.

Prva je studija zapravo prenesen Zorićev tekst objavljen u *Kolu* (2,

2018.) u povodu izlaska knjige Radoslava Katičića *Naša stara vjera, tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine* (Ibis grafika, Matica hrvatska, Zagreb, 2018.). Jedna od nosivih riječi u naslovu – povijest – mogla bi zavesti na pomisao kako je posrijedi više nego nepromišljen i pretenciozan pothvat da se obuhvati nešto o čemu su napisana mnoga djela koja je nemoguće, ma kako on opsežan i informacijama zgusnut bio, u jednu sažimku samo naznačiti ključne teme i uzgređice spomenuti priznate autore koji su se njima bavili. No podnaslov („Nacrt povijesnog pregleda hrvatskih istraživanja stare slavenske vjere od XVIII. do. XX. stoljeća“) stavlja u precizne okvire i definira istinsku narav ovoga istraživanja. O kakvu je istraživanju riječ te koji su mu dometi, Zorić izvrsno sintetizira u sažetku koji prethodi temeljitu elaboriranju. U središtu je autorova zanimanja ciklus od pet Katičićevih knjiga objavljenih od 2008. do 2018. godine. No, kako

Zorić napominje, zbog nepostojanja cjelovita pregleda hrvatskih istraživanja stare slavenske vjere, on je Katičićeva istraživanja stavio u širi kontekst hrvatske historiografije na predmetnome području donoseći pregled glavnih prinosnika i njihovih istraživanja u razdoblju od dvaju stoljeća. Među te zaslužnike Zorić ubraja Josipa Bedekovića, Antuna Mihanovića, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Natka Nodila, Kerubina Šegvića, Nikolu Gržetića Gašpićeva, Ivu Pilara, Tomu Maretića, Vatroslava Jagića, Nikolu Andrića, Tomu Matića i dr. U taj niz ulazi i Katičić, navlastito svojim filološkim istraživanjima fragmenata obrednih, odnosno svetih tekstova očuvanih u tragovima u hrvatskoj tradiciji, ali i u tradicijama drugih slavenskih naroda.

Drugi tekst ovoga djela temeljitije nas upoznaje s radom Nikole Andrića (Vukovar, 1867. – Zagreb, 1942.) koji se istaknuo proučavanjem hrvatskoga narodnog pjesništva i dugogodišnjim uređivanjem znamenitih izdanja hrvatskih narodnih pjesama, edicije koju je Matica hrvatska objavljivala od 1896. do 1942. godine. Andrić je bio i dugogodišnji urednik Zabavne biblioteke, poznat je i kao suautor (s Isom Velikanovićem) prvoga hrvatskoga slikovnog stvarnog rječnika *Šta je*

šta (1938.). Zamjetan trag ostavio je i u povijesti hrvatskoga kazališta, ali i kao filolog zapamćen je po zauzetosti oko zaštite identiteta i čistoće hrvatskoga jezika (poradi toga je napisao javnosti najpoznatije djelo *Branitelj jezika hrvatskoga*).

U ovome istraživanju Zorić se ponajvećma usredotočuje na manje poznate i donedavno podcijenjene Andrićeve folklorističke priloge. Riječ je o priložima koji se odnose na sabirače hrvatskih narodnih pjesama, o Andrićevim raspravama i polemikama o izvornosti pojedinih hrvatskih narodnih pjesama „za koje je tvrdio i dokazivao da su prepravljane pa nekritički objavljivane kao srpske narodne pjesme“. Zbog toga su ga uglavnom pratile etikete kao što su neznanje, nacionalizam i pristranost. Međutim, Zorić dokazuje kako su njegova istraživanja i stavovi bili čvrsto usidreni na načelima njemačkoga filologa i jezičnoga orijentalista Theodora Benfeya, tvorca mi-gracijske teorije, u nas poznate i kao teorija uzajmljivanja. Po toj teoriji mnogim se fabulama, osobito onima najdirljivijima, dakako uz preinake prouzročene određenom kulturom, vjerom, općenito narodnim genijem, može naći jedno jedinstveno vrelo. Svoj je stav najbolje ilustrirao na dvjema pjesmama – na *Baladi o Leonori* te *Hasanaginici*.

Zasluga je Nikole Andrića i to što je dobrim dijelom razotkrio politički angažman u radu Vuka Stefanovića Karadžića. Makar ga je smatrao „najvišim klasikom svoje vrste“, raščlambom pojedinih pjesama i motiva koje je Karadžić objavio kao srpske narodne pjesme Andrić je dokazivao da je riječ o preuzetim hrvatskim narodnim pjesmama koje je „sakupljač po potrebi znao gdjekad i pogladiti svojim dotjeranim ukusom“. Time je Andrić želio ukazati na Karadžićevu neautentičnost kao urednika čija je glavna zadaća samo razvrstavati materijal po pojedinim uredničkim normama. Zorić se pita je li posrijedi Andrićevo nacionalno inačenje i pristrano tumačenje. Na temelju, mišljenja sam, konzistentnih argumenata koje u nastavku iznosi, autor kategorički zaključuje da „Nikolu Andrića ne treba držati nimalo *pristranom* osobom a još manje *nacionalistom*. Dapače pripada mu viđeno mjesto u onoj časnoj skupini zaslužne hrvatske inteligencije (filologa, jezikoslovaca, etnologa i folklorista) kojoj je na čelo stao još Ivan Kukuljević Sakcinski, a koja je isticala hrvatsku narodnu, jezičnu i kulturnu posebnost: Jezik među jezicima, narod među narodima.“

Makar se na prvi pogled teško može uklopiti u tematsku cjelinu koju tvore dvije prethodne Zorićeve

studije, članak naslovljen „Povijesna ishodišta jedne gangaške pjesme iz Lovreća“ nesumnjivo ima više poveznica s njima. Smatram da je najistaknutija ona što se odnosi na teoriju uzajmljivanja koju je, između ostalih, zastupao Nikola Andrić o kome je posebno bilo riječi u prethodnome radu. Polazeći, naime, od lovrečke gangaške pjesme (*Da je tinta bunar vode ladne, / Ne bi moje ispisala jade. / Da je papir koliko je polje, / Ispisala ne bi jade svoje*), Zorić ukazuje na široku rasprostranjenost ovoga motiva u hrvatskome narodnom pjesništvu (Duvno, Modruš, Cavtat, Lovreć te u Hrvata u Mađarskoj), ali i u pjesništvu drugih naroda. U ovome slučaju posrijedi je tipičan orijentalni motiv iskazan hiperbolom neizrecivosti. On je dobro dokumentiran u staroj indijskoj, u židovskoj te u islamskoj literaturi. Uzajmljivanjem je prešao u europsku kulturu, osobito zahvaljujući propovjednicima koji su u svoje homilije poradi što jačega učinka na vjernike unosili mnoge, dakako kršćanskomu nauku prilagođene slikovite opise i motive iz orijentalne literature.

„Etnološka ishodišta Katičićeve mitološke trilogije“ naslov je prvoga članka drugoga dijela knjige i vezan je za trilogiju knjiga Radoslava Katičića: *Božanski boj: Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine* (2008.);

Zeleni lug: Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine (2010.); *Gazdarica na vratima: Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine* (2011.). Zorić smatra da je Katičić slojevitom analizom suvremenih hrvatskih folklornih obrednih formula i običaja, ali i sveslavenske, baltoslavenske pa i indoeuropske starine uspio kao nitko prije njega rekonstruirati stari slavenski poganski, odnosno pretkršćanski svjetonazor i vjerovanje. Time je, drži Zorić, etnologima dao ključ interpretacije i razumijevanja te siguran temelj i okvire za buduća istraživanja ove problematike.

„Gange od Cetine do Neretve“ naslov je sljedećega teksta koji je izvorno napisan i objavljen kao pogovor knjizi Ante Kraljevića *Ganga – s izvora glas* (2017.). Zorić ponajprije uočava dvije zanimljive činjenice – on ih naziva paradoksima. Prvo, prevladavajuće je mišljenje da se o gangi vrlo malo ili nedovoljno zna i da je gotovo na samrti, a zapravo je činjenica da ganga danas ima opsežniju bibliografiju i diskografiju negoli mnoge druge, čak i zvučnije sastavnice narodne baštine. Drugi je paradoks to što ganga nikada nije prešla zavičajni prag, odnosno nije se udomaćila nigdje izvan svoga dvorišta, a to je Hercegovina i Imotska krajina. U tome ću surječju reći: „Čak ni profesionalni zagrebački ansambl,

znameniti *Lado*, umjetnička skupina najviše razine koja svoj program crpi iz dubina narodnih tradicija, još nije ili barem ne dovoljno prepoznatljivo uvrstio gangu u svoje programe.“ U nastavku Zorić govori o vrijednosti djela Ante Kraljevića koji uz istančan sluh za glazbu posjeduje možda i najveću zbirku snimljenih gangaških pjesama iz različitih hercegovačkih i imotskih mjesta.

U tekstu naslovljenu „Strišnjavica: Stara hercegovačka seljačka kuća“ autor najprije etimološki raščlanjuje pojam „strišnjavica“ koji većina povezuje s trešnjom u ikavskome obliku – *trišnja*. Međutim, kako tvrdi Zorić, ovaj je pojam izveden iz ikavskoga oblika naziva za kos, slamnat krov, tj. dolazi od praslavenske i slavenske imenice *strēba*, što je u ikavskome govoru *stri(h)a*. Naziv je, dakle, izveden od naziva za vrstu i oblik krova – *strijata* kuća, *strišnjavica* itd. U nastavku Zorić živopisno predstavlja svaku pojedinost vezanu za tu nastambu, od dužine i visine kuće, vrste krova, otvora, interijera, posuđa i drugih priručnih sredstava. Tekst je popraćen s deset fotografija na kojima se može prepoznati mnogo onoga o čemu autor govori.

Druga cjelina knjige završava tekстом „Grudska molitva: *Kralju Žuđijski mene slugu tvoga neba i zemlje čestita učini*“. Analizirajući olovkom

pisan zapis koji potpisuje „Petar Šimunović Stipanov u Grudama“, autor (po)kazuje da pučka ili narodna književnost nije samo usmena kako se to obično smatra, nego da je njezin integralni dio i pisana književnost koja se prenosila i čuvala čitanjem.

Treća cjelina počinje tekstom „Baština je temelj identiteta: Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Podstrani i donjim Poljicima“. Taj je tekst zapravo refleksija na multimedijsko izdanje koje se sastoji od knjige s dodanim nosačem slike i zvuka (DVD i CD). Naslov je toga izdanja *Podstrana: Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji* (izdanje Hrvatske kulturne udruge Pjevana baština, Instituta za etnologiju i folkloristiku te Hrvatskog katoličkog sveučilišta, objavljeno u Zagrebu 2017.). Bez obzira na to što se istraživanju i objavljivanju nije pristupilo strogo znanstvenički, Zorić ovom izdanju daje visoku ocjenu jer je plod velike marljivosti i entuzijazma, a ponajvećma ljubavi prema zavičajnim vrijednostima među kojima je i tradicijsko pjevanje. U ovome slučaju to je glagoljaško pučko crkveno pjevanje koje je u hrvatskoj etnologiji najmanje istraženo.

Dvama sljedećim tekstovima („Novi prilozi kulturološkim

poglavljima naše misiološke historiografije“ i „Vinko Paletin između B. Las Casasa i J. G. Sepúlvede“) autor želi hrvatsku „svjetovnu historiografiju“ upozoriti na njezinu neangažiranost kada je riječ o misionarskoj ostavštini. Bez obzira na to što poznati hrvatski misionari svojim radom uglavnom nisu bili vezani za Hrvatsku, nego za daleke zemlje, među njima se nalaze imena za koja se vežu pionirski povijesni podatci o narodima i zemljama u kojima su djelovali pa je nedopustivo da se njihov rad ne inkorporira u nacionalnu povijesnu sintezu.

„Zavjetovane djevojke (virdžine) u tradiciji balkanskih gorštaka“ posljednji je članak ove knjige. U njemu autor vrjednuje priloge domaćih i inozemnih istraživača o iznimno intrigantnoj pojavi ostanka djevojke u roditeljskoj kući koja nema muških potomaka. Takva djevojka i izgledom i ponašanjem preuzima mušku ulogu. Ta je pojava prisutna i danas u zabačenijim gorskim crnogorskim i albanskim područjima, a sjećanje puka na tu ili neku sličnu pojavu zavjetovane djevice u muškoj ulozi još je uvijek prisutno i na širem području zapadnobalkanskoga gorja i u planinskome području istočnojadranskoga zaleđa. Iako je u Hrvatskoj takvih pojava bilo najmanje, autor napominje kako su upravo

hrvatski etnolozi najtemeljitiije i najpotpunije dokumentirali i interpretirali ovu pojavu. Među njima posebno mjesto zauzimaju Marijana Gušić i Jelka Vince Pallua.

Zaključno se može reći da je ovo djelo skladna cjelina koja obuhvaća više izvrsno obrađenih etnoloških i folklorističkih, a dobrim dijelom i filoloških, jezikoslovnih te historio-grafskih magistralnih tema. Ako je tražiti stjecišnu im točku, onda je možemo, uvjeren sam, prepoznati u baštini koja je temelj identiteta jednoga naroda. No autor u svakome svom prilogu suptilno traga i za onim univerzalnim, općeljudskim, svjesno upadajući u hermeneutički krug u kojem se za razumijevanje cjeline pretpostavlja razumijevanje svakoga njezina dijela.

Djelo je znanstvenoga karaktera. Popraćeno je recentnom literaturom i bogato je dokumentirano. Odlikuje se argumentacijskom dosljednošću i oštrinom, ali ne oskudijeva ni originalnim zaključcima. Iako terminološki jasan i precizan, jezik je bogat, gdjegdje razigran, što tekst čini privlačnim i lako čitljivim, pa i onda kada je riječ o složenijim temama. Stoga se može reći da je ova knjiga djelo znanstvenika i stručnjaka, štoviše – erudita, koji o izabranim temama piše argumentirano, suvereno i suvremeno. Autor je na

vidjelo iznio mnoštvo novih podataka i informacija, ukazao na moguće drukčije perspektive pri istraživanju dosad obrađivanih tema te (pr)ocijenio postignuća nekih etnoloških, folklorističkih i inih istraživanja. Zasiurno, riječ je o vrijednu djelu koje proširuje fond istraživanja hrvatske kulturne i identitetske baštine.

Ivica Musić

ivica.music@ff.sum.ba